

MỘT SỐ BÀI HỌC KINH NGHIỆM QUA THỰC TIỄN THỰC HIỆN ĐỀ TÀI TỪ ĐIỂN BÁCH KHOA ĐỊA DANH ĐƯỜNG, PHỐ QUẬN HOÀN KIẾM¹

TRẦN THỊ PHƯƠNG *

Tóm tắt: Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm là một trong những đề tài cơ sở của Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam. Công trình cung cấp những thông tin tri thức khái quát và toàn diện về hệ thống các đường, phố thuộc quận Hoàn Kiếm, thành phố Hà Nội. Hiện nay, đề tài đang trong quá trình thực hiện biên soạn giai đoạn 2. Bài viết bàn về thực tiễn biên soạn, biên tập Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm. Từ đó rút ra những bài học kinh nghiệm khi tham gia thực hiện đề tài này.

Từ khóa: Đường, phố, mục từ, Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm.

Abstracts: The *Encyclopedic Dictionary of Streets in Hoan Kiem district* is one of the Institute-level themes of Vietnam Institute of Lexicography and Encyclopedia. The Dictionary provides general and comprehensive information about the system of streets in Hoan Kiem district, Hanoi city. Currently, the theme has been implemented in phase 2. The article discusses the practice of compiling and editing the *Encyclopedic Dictionary of Streets in Hoan Kiem district*, thereby, the lessons can be learned when implementing this theme.

Keywords: Streets, entries, *Encyclopedic Dictionary of Streets in Hoan Kiem district*.

1. Đặt vấn đề

Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm là một nhiệm vụ khoa học

cấp Cơ sở của Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam, được thực hiện trong hai năm tương ứng với hai giai đoạn. Giai đoạn 1 được thực hiện vào năm 2023, đã xây dựng cấu trúc vĩ mô, cấu trúc vi mô; xây dựng Nguyên tắc, thể lệ biên soạn; xây dựng Bảng mục từ gồm 164 mục từ về các đường, phố thuộc quận Hoàn Kiếm, Hà Nội; biên soạn 03 mục từ mẫu; biên soạn, biên tập hoàn chỉnh 76 mục từ. Giai đoạn 2 được thực hiện vào năm 2024, biên soạn 85 mục từ còn lại về đường, phố quận Hoàn Kiếm. Hiện nay, việc biên soạn một cuốn Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm là một việc làm cần thiết, mang nhiều ý nghĩa về mặt khoa học và thực tiễn, sẽ giúp cho độc giả có thể hiểu rõ về cách thức biên soạn loại từ điển về địa danh đường, phố; hiểu rõ về vị trí địa lý, nguồn gốc và giá trị lịch sử cũng như hiện trạng sản xuất, kinh doanh, buôn bán và khai thác về du lịch của các địa danh đường, phố thuộc quận Hoàn Kiếm, từ đó khẳng định được tầm quan trọng và ý nghĩa của địa danh đường, phố Hà Nội nói chung, địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm nói riêng, góp phần thúc đẩy và quảng bá du lịch quận Hoàn Kiếm, thành phố Hà Nội. Trong bài viết này, chúng tôi bàn về thực tiễn biên soạn, biên tập

* ThS - Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam; Email: tranphuong7990@gmail.com

các mục từ đường, phố trong *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm*. Từ đó rút ra những bài học kinh nghiệm khi tham gia thực hiện công trình này.

2. Về biên soạn *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm*

Quá trình biên soạn *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm* được chia làm 2 giai đoạn:

Giai đoạn 1 đã xây dựng cấu trúc vĩ mô, cấu trúc vi mô của *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm*: xây dựng được bảng mục từ gồm 164 mục từ về các đường, phố thuộc quận Hoàn Kiếm, Hà Nội. Các mục từ được phân loại theo 03 loại hình mục từ cụ thể như sau: 1) Đường, phố được đặt tên theo tên danh nhân thuộc các giai đoạn lịch sử khác nhau, là các vị vua, quan có công trong lịch sử, các anh hùng dân tộc, những nhà yêu nước, lãnh đạo các cuộc khởi nghĩa hay các nhà văn hóa nổi tiếng, gồm có 64 mục từ. 2) Đường, phố được đặt tên theo tên địa danh kỷ niệm sự kiện đặc biệt gắn với những chiến công hiển hách hay các sự kiện đặc biệt của đất nước, gồm có 06 mục từ. 3) Đường, phố được đặt tên theo tên địa danh của các phường, thôn cũ; khu vực nghề nghiệp cổ truyền; khu vực địa danh của các di tích tự nhiên, di tích lịch sử - văn hóa điển hình, gồm có 94 mục từ. Biên soạn 03 mục từ mẫu thuộc 03 loại hình mục từ (đặt tên theo tên danh nhân, đặt tên theo tên địa danh kỷ niệm sự kiện đặc biệt, đặt tên theo tên địa danh); Biên soạn, biên tập hoàn chỉnh 76 mục từ. Xây dựng Nguyên tắc, thể lệ biên soạn của *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm* bao gồm các nguyên tắc lựa chọn mục từ, biên soạn, biên tập mục từ, quy cách chung, quy tắc viết hoa, quy tắc chính tả,... để trong quá trình biên soạn, biên tập sẽ đảm bảo tính thống nhất về cả nội dung và hình thức của tổng thể công trình.

Giai đoạn 2 tiến hành biên soạn 85 mục từ còn lại về đường, phố quận Hoàn Kiếm.

Xây dựng bảng đầu mục từ: các đầu mục từ trong *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm* là tên tắt cả các con đường, tuyến phố thuộc quận Hoàn Kiếm đã được chuẩn hóa trong các văn bản do cơ quan nhà nước có thẩm quyền ban hành.

Cách sắp xếp mục từ: *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm* lựa chọn sắp xếp mục từ theo thứ tự bảng chữ cái tiếng Việt giúp cho độc giả tiện tra cứu.

Cấu trúc trong từng loại hình mục từ: *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm* gồm có ba loại hình mục từ: đường, phố được đặt tên theo tên danh nhân; đường, phố được đặt tên theo tên địa danh kỷ niệm sự kiện đặc biệt và đường, phố được đặt tên theo tên địa danh. Cho nên, cấu trúc vi mô của các mục từ trong mỗi loại hình sẽ có cấu trúc riêng biệt. Nhưng chủ yếu bao gồm các nội dung cơ bản sau: tên đầu mục từ; giới thiệu tên đường, phố; vị trí địa lý; lịch sử hình thành; hiện trạng sản xuất, kinh doanh, buôn bán và khai thác về du lịch; hình ảnh minh họa.

Khi biên soạn mục từ của *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm*, nhóm thực hiện đề tài đã chú ý ngoài những nội dung cơ bản thì đối với từng loại hình mục từ cần nêu được những tính chất, đặc điểm riêng có của từng địa danh. Đối với mục từ là những đường, phố được đặt theo tên danh nhân còn nêu rõ tiểu sử danh nhân (gồm các nội dung: năm sinh - năm mất; tên tự, tên hiệu, tên thật, bút danh; quê quán, nơi sống và làm việc; quá trình học tập, công tác, hoạt động; các cống hiến chính, các tác phẩm chính; các phần thưởng, danh hiệu, giải thưởng,... (nếu có)). Đối với mục từ là những đường, phố được đặt theo tên địa danh kỷ niệm sự kiện đặc biệt thì cần tiểu dẫn sự kiện

(gồm các nội dung: địa điểm diễn ra sự kiện; thời gian diễn ra sự kiện; diễn biến của sự kiện; tác dụng, vai trò, ý nghĩa và ảnh hưởng của sự kiện). Đối với mục từ là những đường, phố được đặt tên theo tên địa danh thì cần tiểu dẫn địa danh. Quá trình biên soạn mục từ phải đảm bảo bám sát các quy tắc đã được quy định trong nguyên tắc thể lệ biên soạn của Từ điển.

Tài liệu tham khảo trong công trình này, nhóm biên soạn chủ yếu dựa vào các sách chuyên khảo, công trình nghiên cứu, các sách từ điển/bách khoa thư của các tác giả và nhà xuất bản có uy tín như: *Từ điển bách khoa Việt Nam*, *Bách khoa thư Hà Nội*, *Bách khoa thư Hà Nội - Phần Hà Nội mở rộng*, *Từ điển đường phố Hà Nội*, *Xã, phường, thị trấn Hà Nội*,...; một số trang thư viện điện tử và các văn bản do các cơ quan nhà nước có thẩm quyền ban hành như: Quyết định số 03-CP ngày 03.01.1981 của Hội đồng Chính phủ về việc thống nhất tên gọi các đơn vị hành chính ở nội thành nội thị, Nghị quyết số 35/2003/NQ-HĐ ngày 13.02.2003 của Hội đồng nhân dân thành phố Hà Nội về việc đặt tên một số đường, phố mới ở Hà Nội,...

Việc sử dụng kênh hình trong *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm* đã được nhóm thực hiện đề tài chú ý, cập nhật. Mỗi mục từ được nhóm biên soạn cung cấp một đến hai hình ảnh mới nhất của các con đường, tuyến phố thuộc quận Hoàn Kiếm để đưa vào.

3. Về biên tập *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm*

Sau khi hoàn thành quá trình biên soạn các mục từ trong *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm*, nhóm thực hiện đề tài sẽ được phân công biên tập bao gồm hai công đoạn: biên tập khoa học và biên tập kỹ thuật.

Việc biên tập khoa học hay còn gọi là biên tập nội dung mục từ là một công đoạn khá

quan trọng và phức tạp nhằm xác định bản thảo của mục từ đã đáp ứng được yêu cầu của đề tài chưa. Biên tập khoa học là các công việc như kiểm tra xem mục từ có được viết một cách khoa học không, có tuân theo đúng nguyên tắc thể lệ biên soạn được đề ra hay chưa, nội dung mục từ có hợp với đầu mục từ không, có nằm trong khuôn khổ quy định của đầu mục từ không, có đầy đủ các thành phần theo quy định không, tri thức thể hiện có bao quát toàn diện không, phần nội dung cơ bản có đầy đủ không, tư liệu có chính xác và đủ chứng cứ không, việc phiên chuyển tiếng nước ngoài có nhất quán không.

Việc biên tập kỹ thuật bao gồm: biên tập ngôn ngữ văn phong, kiểm tra, đối chiếu các tư liệu, kiểm tra sự phối hợp giữa kênh chữ và kênh hình, biên tập chính tả, chữ viết hoa, chữ viết tắt, phiên âm tiếng nước ngoài, định dạng phong chữ,... thống nhất các quy cách trong việc trình bày nội dung mục từ và cần theo đúng nguyên tắc, thể lệ đã được đặt ra nhằm đảm bảo và thống nhất trong đề tài. Khi biên tập kênh hình cũng cần căn cứ vào nguyên tắc, thể lệ, quy tắc, cấu trúc của các loại hình và cần bám sát các tiêu chí thống nhất về kích thước, màu sắc, tính bản quyền của các hình ảnh được sử dụng.

Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm được thực hiện biên tập chéo giữa các thành viên thực hiện đề tài nhằm đảm bảo tính khách quan, khoa học và chính xác. Các thành viên tiến hành thẩm định, chỉnh sửa bản thảo lần thứ nhất. Bản thảo nào không đáp ứng được yêu cầu đề nghị tác giả chỉnh sửa hoặc viết lại. Sau khi biên tập hoàn hiện, các thành viên sẽ chuyển bản thảo lại cho chủ nhiệm đề tài, chủ nhiệm đề tài sẽ thực hiện đọc duyệt, thẩm định lại toàn bộ nội dung bản thảo.

4. Một số bài học kinh nghiệm

Đề tài *Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm* đã và đang được thực

hiện, bước đầu đạt được kết quả khả quan. Do vậy, chúng tôi xin đưa ra một số bài học kinh nghiệm cho việc biên soạn và biên tập mục từ về đường, phố trong các công trình bách khoa địa danh như sau:

4.1. Về biên soạn

Về mục từ: tên đầu mục là tên địa danh các đường, phố được quy định, chuẩn hóa, sử dụng trong các văn bản chính thức. Các mục từ nên được phân loại theo từng chủ đề cụ thể mang tính đặc trưng như: mục từ về đường, phố được đặt theo tên danh nhân, theo tên địa danh kỷ niệm sự kiện đặc biệt và theo tên địa danh. Cách sắp xếp: các mục từ có thể được sắp xếp theo thứ tự bảng chữ cái tiếng Việt hoặc sắp xếp theo từng chủ đề nội dung, thông thường sẽ sử dụng cách sắp xếp theo thứ tự bảng chữ cái tiếng Việt.

Cấu trúc thông tin cơ bản trong một mục từ gồm các phần: giới thiệu mục từ, nội dung, hình minh họa. Khi biên soạn một mục từ, thường được bắt đầu bằng việc định nghĩa, giới thiệu tên mục từ, sau đó dựa vào cấu trúc nội dung mục từ sẽ giới thiệu vị trí địa lý; lịch sử hình thành; hiện trạng sản xuất, kinh doanh; hình ảnh minh họa. Đối với những mục từ cần đưa ra ý nghĩa, nêu tiểu sử danh nhân, tiểu dẫn sự kiện cần miêu tả một cách khách quan, chính xác không dựa trên quan điểm cá nhân để nhận xét, đánh giá. Trong quá trình biên soạn nên lựa chọn những tài liệu được cập nhật mới nhất, có uy tín và độ tin cậy cao.

Khi biên soạn các mục từ trong công trình bách khoa địa danh nói chung thông thường phải đáp ứng các yêu cầu về nội dung như: tính tri thức, tính tư liệu, tính tra cứu. Ngoài ra, người biên soạn cần bám sát theo nguyên tắc thể lệ biên soạn của đề tài, thống nhất tuân theo các quy định về chính tả, quy tắc viết hoa,... để thuận lợi cho các giai đoạn biên tập, thẩm định bản thảo sau này.

Kênh hình là một phần quan trọng trong các công trình bách khoa thư nói chung và bách khoa thư địa danh nói riêng. Hình ảnh minh họa trong bách khoa thư địa danh có thể là tranh, ảnh, bản đồ góp phần làm sáng tỏ nội dung của mục từ, giúp người đọc dễ hình dung, so sánh sự khác biệt giữa các địa điểm, địa danh và tăng tính thẩm mỹ. Vì vậy, cần thiết phải đưa hình ảnh minh họa vào các mục từ, nhưng các tác giả, người biên soạn cũng cần chú ý đến vấn đề bản quyền hình ảnh.

4.2. Về biên tập

Khi biên tập nội dung mục từ trong các công trình bách khoa địa danh nói chung cần đảm bảo thống nhất và thể hiện được các đặc tính cơ bản của các công trình từ điển/ bách khoa thư như: tính khoa học, tính hệ thống, tính chính xác,... Cần kiểm tra xem các nội dung thông tin theo sát với đầu mục từ không, có đầy đủ các thành phần theo đề cương biên soạn, tri thức có đảm bảo tính toàn diện, đầy đủ, chính xác và cập nhật hay không. Người biên tập cần phải đọc đi đọc lại nhiều lần, tra cứu đối chiếu với các nguồn tư liệu khác nhau để đảm bảo tính chính xác của nội dung mục từ.

Các công trình bách khoa địa danh thường là những công trình vừa có tính chất đa ngành, liên ngành vừa có tính địa phương nên khi biên tập nội dung trong các công trình này cần giao cho những người có chuyên môn, hiểu biết sâu rộng hoặc nắm được kiến thức liên ngành. Trong quá trình chọn lọc người làm công tác biên tập, cần phân công cụ thể, chuyên trách biên tập từng khâu, từng mảng phù hợp với từng người nhằm phát huy năng lực và khả năng sáng tạo của người biên tập.

Khi biên tập kỹ thuật cần kiểm tra đầu mục có viết đúng quy định không, các thành phần trong từng mục từ có được xếp đặt đúng vị trí không. Đã đúng theo các quy định về phong chữ, cỡ chữ, cách diễn đạt, chính tả,...

hay chưa. Đây là một khâu quan trọng vì trong một công trình khoa học nội dung tốt nhưng hình thức trình bày, cách diễn đạt không đáp ứng yêu cầu sẽ làm giảm đi giá trị của công trình. Do vậy, việc biên tập cần giao cho người có trình độ chuyên môn, nghiệp vụ, có kinh nghiệm trong việc biên tập, có tinh thần làm việc cẩn thận và tỉ mỉ.

Khi biên tập các mục từ trong công trình bách khoa địa danh cần tuân thủ, bám sát theo nguyên tắc thể lệ biên soạn của đề tài về các quy định chính tả, quy tắc viết hoa, quy tắc phiên chuyển tiếng dân tộc thiểu số sang tiếng Việt, quy tắc phiên chuyển tiếng nước ngoài sang tiếng Việt,... Về chính tả cần kiểm tra cách viết hoa, chữ viết tắt, y/i, cách viết ngày tháng năm, dấu chấm, dấu phẩy,... Biên tập về số liệu, người biên tập cần phải xem xét một cách tổng thể, cần phải so sánh, đối chiếu nhiều nguồn tài liệu khác nhau để tìm được số liệu chính xác và mới nhất. Về phiên chuyển tiếng nước ngoài, khi biên tập những mục từ liên quan đến nội dung này ngoài việc tuân thủ nguyên tắc phiên chuyển tiếng nước ngoài còn cần giao cho người biên tập là người có trình độ ngoại ngữ nhằm đảm bảo việc viết đúng cách phiên chuyển tiếng nước ngoài sang tiếng Việt.

5. Kết luận

Địa danh Hà Nội nói chung, địa danh đường, phố Hà Nội nói riêng là một lĩnh vực nghiên cứu hấp dẫn, thú vị. Thông qua các địa danh để có thể lý giải rõ hơn về những sự kiện lịch sử, văn hóa, chính trị,... hiểu thêm về lịch sử, cảnh quan, con người của địa danh Hà Nội nói chung và địa danh đường, phố Hà Nội nói riêng. Bài viết đã đưa ra một số kinh nghiệm có được qua thực tiễn biên soạn các mục từ về địa danh đường, phố trong đề tài

Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm. Hy vọng có thể giúp độc giả và các nhà biên soạn có cái nhìn khái quát và những lưu ý khi biên soạn các công trình bách khoa thư địa danh.

CHÚ THÍCH

¹ Đề tài cấp Cơ sở do TS. Lê Thị Hải Chi làm Chủ nhiệm, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam là Tổ chức chủ trì, thực hiện năm 2024.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Lê Thị Hải Chi, *Thuyết minh đề tài khoa học cấp cơ sở “Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm (giai đoạn 1)”*, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam, 2023 (lưu hành nội bộ).
- [2] Lê Thị Hải Chi, *Thuyết minh đề tài khoa học cấp cơ sở “Từ điển bách khoa địa danh đường, phố quận Hoàn Kiếm (giai đoạn 2)”*, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam, 2024 (lưu hành nội bộ).
- [3] Nguyễn Việt Chức (Chủ biên), *Từ điển đường phố Hà Nội*, Nxb. Hà Nội, Hà Nội, 2010.
- [4] Phạm Thị Huyền, “Một số kinh nghiệm biên soạn mục từ địa danh sông, núi (qua thực tiễn biên soạn *Từ điển bách khoa Sông núi Việt Nam*)”, *Tạp chí Từ điển học và Bách khoa thư*, số 5(85), tr. 38-42, 2023.
- [5] Nguyễn Vinh Phúc, *Phố và Đường Hà Nội*, Nxb. Giao thông Vận tải, Hà Nội, 2010.
- [6] Giang Quân, *Từ điển đường phố Hà Nội*, Nxb. Thời đại, Hà Nội, 2010.
- [7] Thành ủy - HĐND - UBND Thành phố Hà Nội, *Bách khoa thư Hà Nội*, 18 tập, Nxb. Thời đại, Hà Nội, 2010.
- [8] Thành ủy - HĐND - UBND Thành phố Hà Nội, *Bách khoa thư Hà Nội - Phần Hà Nội mở rộng*, 14 tập, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2017.
- [9] Hà Học Trạc, *Lịch sử - Lý luận và thực tiễn biên soạn bách khoa toàn thư*, Nxb. Từ điển bách khoa, Hà Nội, 2004.
- [10] Ủy ban Nhân dân Thành phố Hà Nội, Viện Nghiên cứu Phát triển Kinh tế - Xã hội Hà Nội, *Xã, phường, thị trấn Hà Nội*, Nxb. Hà Nội, Hà Nội, 2019.